

Csiki Tamás

Érdekek, lehetőségek és stabilitás Észak-Irakban

A Huszein-rezsim 2003-as megdöntése alapvetően formálta át Irakot, és korábban nem látott lehetőségeket teremtett az ország kurd lakossága számára. Az új állam létrehozásával egyidejűleg a kurdok kialakították politikai érdekképviselőiket, a többségi arab lakossággal egyenlő jogokat szereztek, a föderális államszervezetben belül autonóm hatalmat hoztak létre Észak-Irak területén. A Kurdisztáni Regionális Kormányzat fennhatósága alá tartozó térségben az országban dúló polgárháború ellenére a kurdok meg tudták őrizni a relatív stabilitást, és pozícióik megszilárdításának, valamint további erősítésének lehetőségét. Az elemzés három szempontot és három tényezőcsoportot vizsgál, és kísérel meg átfogó képet alkotni a stabilitást erősítő, illetve gyengítő folyamatokról Iraki Kurdisztán területén. A vizsgált tényezőcsoportok a politika, gazdaság és biztonság terén megfigyelhető folyamatok, míg a három szempont az érdekek, a lehetőségek és ezek hatásmechanizmusai Észak-Irak stabilitására.

Elemzésem elméleti alapja Doug McAdam, Sidney Tarrow és Charles Thilly társadalmi mozgalmak vizsgálatára kifejlesztett elméleti modellje, amely „következtetéseit három elemzési szintből vezeti le: az állam, az intézményrendszer és ezek kapcsolata a társadalommal (struktúra); a társadalmi mozgalmak és azok mobilizációs céljai (mobilizáció); valamint a társadalmi identitás változásai (kultúra).” Az elméletet 2006-ban David Romano alkalmazta először a törökországi és iraki kurdok nacionalista társadalmi mozgalmának, nemzetfejlődésének elemzésére történelmi perspektívában. Ehhez azonban finomította a fenti kategóriákat, és a „lehetőségstruktúrákat”, az „erőforrás-mobilizációt” valamint a „kultúraformálás” folyamatát vizsgálta.

Terjedelmi korlátok miatt alább a lehetőségstruktúrák tanulmányozására szorítko-

zom, amely a hivatkozott modellnek megfelelően az alábbi tényezőket veszi figyelembe:

- az intézményesített politikai rendszer relatív nyitottsága vagy zártsága;
- az elitcsoportok pozíciójának stabilitása;
- „szövetséges” elitcsoportok jelenléte;
- az állam hajlandósága és képessége az elnyomásra;

David Romano *lehetőségstruktúráként* a strukturális politikai környezetet (és annak változásait) definiálta, míg *erőforrás-mobilizációként* mindazokat a kollektív formális és informális módokat és eszközöket, amelyek által az embereket mobilizálják, és amelyek révén részt vesznek a kollektív cselekvésben. A *kultúraformálás* pedig azt a stratégiai törekvést jelöli, amelyek által adott közösség a világról és önmagáról alkotott közös képét tudatosan átalakítja annak érdekében, hogy legitimálja és motiválja kollektív cselekvését.

– az állam vagy ellenzéki csoportok nemzetközi vagy külföldi támogatása.

E tényezők tekintetében a következőkben az 1991 és 2010 közötti időszakot vizsgálom, rámutatva, hogy e két évtized alatt az iraki kurdok helyzete jelentősen javult azáltal, hogy tudatosan formálni és használni tudták a létező és újonnan kialakuló lehetőségstruktúrákat. Romano tanulmányát meghaladva – amely 2005-ben zárult le, és így még nem foglalkozhatott a 2005-ös választások és alkotmányozó népszavazás hatásaival – elsősorban az újonnan kialakított hatalmi-politikai berendezkedésre, valamint a Kurdisztáni Regionális Kormányzat elmúlt öt évére helyezem a hangsúlyt. Elképzelhető ugyanis, hogy a 2009. novemberi regionális és 2010. márciusi nemzeti választások a hatalmi viszonyok és lehetőségstruktúrák terén új – a kurd mozgalom egészére nézve kedvezőtlen – fordulatot jeleztek.

Annak érdekében, hogy következtetésem alapos és átfogó képet adjanak az iraki kurdok lehetőségeiről, a politikai szféra mellett megvizsgálom az elmúlt évek gazdasági és biztonsági trendjeit is, kiemelve az egyes hatalmi csoportok – olykor egybeváágó, olykor ütköző – érdekeit, a megoldatlan problémákat, valamint a 2011-re racionálisan prognosztizálható konfliktusokat.

A politikai lehetőségstruktúrák változása (1991–2010)

Az Észak-Irakban élő kurdok helyzete 1991-ben, 2003–2005-ben, illetve 2009–2010-ben jelentős mértékben, minőségileg változott meg. (Ezeket az időszakokat tekinthetjük egy-egy újabb állomásnak a kurd nemzeti-etnikai identitás kialakulásában is.) Az első két esetben a kurd elitcsoportok profitáltak az átalakuló lehetőségstruk-

túrákból, sőt, 2005-ben „túlnyerték magukat” a regionális és nemzeti választásokon, és az így kialakított föderális államszervezet és az arányos politikai képviselőlehetőséget biztosított számukra, hogy megszilárdítsák a Kurdisztáni Regionális Kormányzatot. 2005-öt követően azonban számos megoldatlan probléma maradt, amelyek azóta is feszültséget és konfliktusokat generálnak mind a regionális és központi hatalom, mind a helyi etnikai és vallási csoportok között. Ilyen például a vitatott hovatartozású területek kérdése (Ninive, Kirkuk és Dijála kormányzóságokban), a belső menekültek és kitelepítettek, illetve a visszatérő lakosság (kurd–arab etnikai) konfliktusa, valamint a Kurdisztáni Regionális Kormányzat területén, vagy a vitatott területeken található nyersanyagok és az ezekkel kapcsolatos bevételek (olajkitermelés és export) elosztásának kérdése. 2009–2010-ben a kurdok számára kedvezőtlenül változtak a belpolitikai viszonyok, aminek következtében az etnikai konfliktus tovább erősödött, törés keletkezett a kurd elitcsoportok eddigi hozzávetőleges belső egységében, és így csökken(het) a lehetőségek kihasználásának képessége.

Az 1988–1991-es időszak – az al-Anfal hadjárat majd az azt követő humanitárius válság, illetve az 1991. március 4. és április 5. közötti észak-iraki kurd felkelés és az azt követő menekültválság – testesítette meg az iraki kurdok fegyveres állami elnyomásának tetőpontját a baaszista rezsim által. Ahogy Romano értékelte a „kiindulási” helyzetet: „Az egységes totalitárius rezsim által ilyen elnyomással szembesülve, minden belső szövetséges elitcsoporttól megfosztva, és a nemzetközi közösség által magukra hagyva úgy tűnt, hogy a lehetőségstruktúrák már nem lehetnek kedvezőtlenebbek az iraki kurdok számára.” Ebből a megállapításból kiindulva ezt az

Az iraki kurdok politikai lehetőségstruktúráinak értékelő áttekintése az 1991-et megelőző időszakról 2010-ig

Tényező/ Időszak	1991 előtt	1991–2003	2004–2005	2009–2010
Az intézményesített politikai rendszer relatív nyitottsága vagy zártsága (1)	Az intézményesített politikai rendszer zárt, a kurdoknak nincs politikai érdekképviselője.	Az intézményesített politikai rendszer zárt, párhuzamos kurd regionális intézmények jönnek létre.	Az intézményesített politikai rendszer nyitott, a kurdok felülreprezentáltak a választásokon.	Az intézményesített politikai rendszer nyitott, a kurdok arányosan reprezentáltak a választásokon.
Az elitcsoportok pozíciójának stabilitása (2)	A hagyományos kurd elitek nem vehetnek részt a nemzeti politikában.	A hagyományos kurd elitek nem vehetnek részt a nemzeti politikában.	A hagyományos kurd elitek teljes részvétele a nemzeti politikában.	Új kurd elitcsoportok. Mindkét elitcsoport teljes részvétele a nemzeti politikában.
„Szövetséges” elit csoportok jelenléte (3)	A síita elit közvetett szövetséges a Huszszain-rezsim ellen.	Nincs belső szövetséges.	Ideiglenes Koalíciós Hatóság (CPA).	Irakban állomásozó amerikai erők.
Az állam hajlandósága és képessége az elnyomásra (4)	Teljes elnyomás és fegyveres agresszió az államhatalom részéről.	Az államhatalmat korlátozzák az ENSZ BT határozatai.	Megkezdődik az államépítés, nincs állami elnyomás vagy erőszak.	Folytatódik az államépítés, nincs állami elnyomás vagy erőszak.
Nemzetközi vagy külföldi támogatás az állam vagy ellenzéki csoportok irányában (5)	Nincs rendszeres külföldi állami támogatás. A szomszéd államok kurd lakosságának támogatása.	Az ENSZ védelme és az Egyesült Államok támogatása a Huszszain-rezsim ellenében.	Az USA támogatása a stabilizáció érdekében. Török, iráni, szíriai ellenállás a Kurdisztáni Regionális Kormányzattal szemben.	Az USA támogatása a stabilizáció érdekében. Török, iráni, szíriai ellenállás a Kurdisztáni Regionális Kormányzattal szemben.

időszakot referenciapontként kívánom alkalmazni annak érdekében, hogy az 1991-et követően kialakuló új lehetőségstruktúrák értelmezhetőek legyenek.

Az 1990-es évek legfontosabb eredménye kétségkívül a területi autonómia megteremtésének igényén alapuló egységesebb kurd identitás megteremtése volt, amely a kurd társadalom autonóm intézményeken, oktatáson és a társadalmi-gazdasági infrastruktúra fejlesztésén keresztül megvalósuló modernizációjával mehetett végbe. Ezek az eredmények, illetve maga a képesség, hogy az észak-iraki régió romokban heverő infrastruktúráját részben önerőből, részben külföldi segítyéből sikerült jórészt újjáépíteni, megteremtették az alapot egy kurd regio-

nális kormányzat létrehozásához és a *de facto* autonómiához. E lehetőséget azonban az ENSZ BT 688. számú határozata által létrehozott északi (Dahuk és Erbil kormányzóságokat lefedő) repüléstilalmi zóna, és az ott folyó Provide Comfort és Northern Watch nemzetközi légtér-ellenőrzési műveletek biztosították. Így a Kurdisztáni Hazafias Unió (PUK) és a Kurdisztáni Demokrata Párt (KDP) tradicionális elitcsoportjai kihasználhatták az öbölháború után kialakuló lehetőségstruktúrákat.

A kurd politikai erők 1991-ben csatlakoztak az Egyesült Államok által támogatott, iraki ellenzékietek tömörítő Iraki Nemzeti Kongresszushoz, és megengedték, hogy az kurd területen működjön. Létrehozták

regionális kormányzati szerveiket, és 1992. május 19-én regionális választást tartottak a Kurdisztáni Nemzetgyűlésbe, ahol a két vezető párt 50-50, az asszír kisebbség négy, a keresztény kisebbség egy helyet kapott. 1992. október 2-án a nemzetgyűlés elfogadta „a felszabadított iraki régióban” létrehozandó Kurdisztán Szövetségi Állam terveit, és tárgyalásokat kezdett ez ügyben a központi kormánnyal.

Ekkor azonban még sem a külső, sem a belső feltételek nem voltak megfelelőek ilyen lépés megtételéhez. Az Irakkal szemben bevezetett gazdasági ENSZ-szankciók és a Bagdad által a kurd régióval szemben kialakított gazdasági blokádnak a kurd elitcsoportokat és lakosságot, amely a szűkös olajexport és élelmiszerellátás miatt évekig szinte kizárólag a csempészetre támaszkodhatott, rendkívül nehéz helyzetbe hozta, ami 1994 áprilisától polgárháborúba torkolt. A polgárháborúba 1996-ban a kormányerők, 1997-ben pedig török reguláris erők is beavatkoztak, ami ismétlenül az 1990-es évek eleji állapotokat idézte elő. Ez az időszak azonban nem múlt el minden tanulság nélkül: 1998-ban Dzsáál Tálibáni (PUK) és Maszúd Barzáni (KDP) amerikai közvetítéssel aláírták a washingtoni nyilatkozatot, ami az együttműködés útjára terelte a belső konfliktust. Az 1997-ben beindított Olajat élelmiszerért program

Az ENSZ BT 986. és 1153. számú határozatai értelmében Bagdad csak korlátozott mennyiségű kőolajat exportálhatott, melynek jövedelme egy központi bankszámlára került, és 54%-át kötelezően élelmiszerre és gyógyszerre, 13%-át pedig a „kurd autonóm területre” költötték. 1997 és 2003 között, amikor az Olajat élelmiszerért-program véget ért, Irak olajbevétele becslések szerint elérte a 64,2 milliárd dollárt, amelyből mintegy 8,4 milliárd dollárt biztosítottak Kurdisztán számára, ahol ennek hatására láthatóan javultak a szociális és gazdasági viszonyok.

a gazdasági helyzeten is javított, amelynek értelmében az állami olajbevételek 13%-át a kurd régióknak kellett juttatni. Az együttműködés akkor állt helyre teljesen, amikor 2002. október 5-én újra összeült a Kurdisztáni Nemzetgyűlés. Ezt követően a kurdok számítottak az Egyesült Államok első számú szövetségeseinek Irakon belül, ami kivételes lehetőségeket biztosított 2003-ban és azt követően.

Mivel 2003-ban a török parlament elutasította az észak-iraki front megnyitását, a régióban a kurd irreguláris erők jelentették a megoldást: elűzték a kormányerőket az északi nagyvárosokból – a pesmergák szabadították fel Kirkukot és Moszult –, és biztosították az átmenet stabilitását. A valódi eredmény az volt, hogy a koalíciós erők elismerték és elfogadták Szulejmánia, Erbil és Dahuk kormányzóságok teljes, valamint Dijála, Kirkuk és Ninive részleges kurd fennhatóságát.

Minőségi előrelépést jelentett a politikai érdekképviselő megteremtése. Az átmenetet felügyelő Ideiglenes Koalíciós Hatóság (CPA) melletti 25 fős tanácsadó testületben, az Iraki Kormányzótanácsban (IGC) öt kurd vezető képviseltette magát. Ennek kiemelkedő jelentősége volt, mert a CPA dolgozta ki Irak „ideiglenes alkotmányát”, az Átmeneti Közigazgatási Törvényt (TAL), így a kurd igények jelentős súllyal jelenhettek meg e tárgyalásokon. A TAL 2004. március 8-i elfogadása egyben a Kurdisztáni Regionális Kormányzat *de jure* létrejöttét is jelentette, s vele jelentős autonóm jogokat.

A kurd vezetőknek egyértelmű céljaik voltak a tárgyalások során: fenn kívánták tartani kivont autonómiájukat, sőt kiterjeszteni azt további kurd többségű területekre, beleértve azokat is, amelyeket Szaddám Huszein arabosító politikája formált át arab többségűvé, valamint arányos szerepet kí-

vántak kapni a központi kormányzatban is. 2004. február 13-án Rouzs Núri Savajsz (Roush Nouri Shaways), a Kurdisztáni Nemzetgyűlés szóvivője terjesztette be azt az ideiglenes alkotmányra vonatkozó javaslatcsomagot, amit „kurd fejezetként” ismernek, és a kurd igények legszélesebb körét tartalmazta. A TAL végül csak a mérsékelt, racionális igényeknek adott teret, jelentős, de nem korlátlan autonóm jogokkal ruházva fel a Kurdisztáni Regionális Kormányzatot.

A TAL megteremtette valamennyi etnikai és vallási csoport arányos politikai képviseletének lehetőségét és hatalommegosztását, valamint Irak föderális, pluralista, demokratikus berendezkedését (4. cikkely). Ugyancsak deklarálta az ország multietnikus jellegét, és a kurdot az ország egyik hivatalos nyelvévé tette (7/B, illetve 9. cikkely). Alapvető jelentőségű volt az 53/A cikkely, amely a Kurdisztáni Regionális Kormányzat, valamint autonóm közigazgatási szerveinek, regionális végrehajtó, törvényhozó és bírói hatalmának létrehozásáról rendelkezett. Erősítette a kurdok jogköreit pénzügyi, katonai és rendvédelmi kérdésekben, és legalizálta a pesmerga milícia fennmaradását (54/A cikkely). Ezen túlmenően azt is sikerült elérni, hogy a TAL „vétőjogot” adott az állandó alkotmány majdani elfogadásával (vagy megváltoztatásával) kapcsolatban bármely három kormányzóságnak, ahol a lakosság kétharmada ellenzi azt. Ez a három kurd többségű kormányzóságra tekintettel gyakorlatilag lehetetlenné tette, hogy olyan alaptörvényt fogadjanak el, amely a kurdokra nézve előnytelen (61/C cikkely).

A politikai mozgástér azonban a 2005-ös választásokon tágult ki igazán azért, hogy a kurd politikai pártok koalíciója a szunnita választási bojkott miatt felülreprezentált képviseletre tett szert. A január 30-i választásokon 58%-os választói részvétel

mellett a kurd választási szövetség a parlamenti helyek 29,8%-át szerezte meg (a 275-ből 82-t), míg a kurdok társadalmon belüli aránya a hivatalos becslések felső határa szerint sem haladta meg a 20%-ot. Emellett Dzsálál Tálibánit 2005. április 7-én Irak elnökévé választották, és több miniszteri posztot is kurd politikusok kaptak meg, ami javította tárgyalási pozícióikat a központi kormányzattal szemben is.

A kormányzósági választások hasonló sikert hoztak, mégpedig a vegyes lakosságú, vitatott hovatartozású területeken: Ninivében a szavazatok 76, Kirkukban 63 százalékát szerezték meg a kurd jelöltek, jelentősen megnövelve érdekérvényesítési lehetőségüket e kormányzóságokban. A helyi szinten megnövelt politikai hatalom ahhoz is hozzájárult, hogy a következő években fokozzák a korábban kitelepített kurd lakosság visszatérését a vitatott területekre. Az etnikai arányok ilyen módon történő megváltoztatása akkor bír majd jelentőséggel, amikor e területek hovatartozásáról népszavazás fog dönteni.

A kurd elitcsoportok egységes fellépése kifizetődő volt a 2005. június 12-i regionális választásokon is: a 111 fős Nemzetgyűlésben 104 helyet a KDP–PUK közös lista szerzett meg. Maszúd Barzánit a Kurdisztáni Regionális Kormányzat elnökévé választották, mindez pedig stabil, együttműködő és sikeres politika lehetőségét vetítette előre. Ráadásul az addig elért eredményeket megszilárdította az október 15-i alkotmányos népszavazás, ugyanis 66%-os választói részvétel mellett a szunniták ellenszavazatai sem bizonyultak elegendőnek ahhoz, hogy a TAL kurdok számára előnyös rendelkezéseit ne rögzítsék az alkotmányban.

A januári választás és a népszavazás sikere után a szunniták felújuló politikai részvételével természetszerű visszaesésnek

kellett következnie decemberben. Mivel a szunnita közösségek politikai részvétele szükséges volt bármilyen stabil állambe rendezkedés és hatalommegosztás kialakításához, az Egyesült Államok döntő befolyást gyakorolt a megbékélési folyamatra. Így azonban a korábbi „aránytalan” kurd befolyásnak is csökkennie kellett, különösképpen a regionális választásokon. A 2005. december 15-i nemzeti törvényhozási választásokon ennek megfelelően 75%-os részvétel mellett a parlamenti helyek 21,1%-át (a 275-ből 58-at) szerezték meg a kurd jelöltek, ami már megfelelt az Irak lakosságán belüli arányuknak. A regionális választáson pedig – a vegyes lakosságú területeken, melyek szunnita lakosai ezúttal már bekapcsolódtak a szavazásba – egyes helyeken 20%-kal is csökkent a kurdok támogatottságának aránya. Különösen érzékeny volt ez a veszteség Ninive (-19%), Kirkuk (-5%) és Dijála (-5%) kormányzóságokban.

A kedvezőtlen események 2007 végén folytatódtak azáltal, hogy a Kurd Munkáspárt (PKK) törökországi támadásai miatt megnövekedett a feszültség Törökországgal. Mivel a PKK fegyveresei kurd fennhatóság alatt álló észak-iraki területeket használtak menedékként és utánpótlási bázisként, a török kormány azonnali cselekvést követelt a kurd regionális kormányzattól, az iraki kormánytól és az Egyesült Államoktól, amit a török reguláris és különleges erők többszöri betörése követett a határtérségben. Az instabilitást növelte a fokozódó szektáriánus erőszak is, ami csak az USA csapaterősítése, a surge előrehaladtával csökkent 2008-ban.

A biztonság terén tapasztalható negatív trendek a kurdok lehetőségstruktúráit is érintették. Azt követően, hogy alapvető politikai céljaikat elérték és igényeiket jelentős mértékben teljesítették, rövid távú céljuk az

lett, hogy megakadályozzák a szektáriánus és etnikai erőszak terjedését és eszkalációját Észak-Irakban. Mivel a Regionális Kormányzat dél felől mindenhol vitatott hovatartozású, vegyes lakosságú területekkel határos, amelyeken igen heves volt az erőszak, létfontosságú volt Iraki Kurdistan belső stabilitásának megőrzése.

A politikai lehetőségek tovább szűkültek azzal, hogy 2009-ben belső kurd ellenzék alakult. A Gorrán – vagy Mozgalom a Változásért – többnyire fiatal, iskolázott városi kurdokat tömörít, és korrupcióellenes, valamint a hagyományos kurd elit, a KDP és a PUK hatalommonopolizálása ellen fellépő politikát, valamint a központi kormányzattal folytatott együttműködőbb politikai célokat hirdetett. Az új tömörülés bizonyos mértékben épít a PUK soraiban bekövetkezett törés miatt onnan átlépő politikusokra is, így 25%-os támogatottságot elérve a 2009. július 25-i kurdisztáni regionális választásokon egyértelmű kihívóként jelent meg a hagyományos kurd politikai elitcsoportokkal szemben.

A közeledő iraki parlamenti választás jelentős mértékben a rivális kurd pártok versenyét is jelenti majd, amint a Kurdisztáni Regionális Kormányzat bagdadi képviselőletéért küzdenek egymással, mutattak rá elemzők a megbomló belső kurd politikai egységre 2010 tavaszán. Végül a KDP–PUK Kurdisztáni Szövetséggel szemben induló „kurd ellenzéki pártok” 14 helyet szereztek az iraki parlamentben, míg a hagyományos kurd politikai elit tagjai 43-at (a korábbi 53-hoz képest). Emellett a Kurdisztáni Iszlám Unió további négy, a Kurdisztáni Iszlám Csoportosulás pedig két parlamenti helyet szerzett. Egyértelműen megfigyelhető tehát az alternatív kurd politikai szereplők térnyerése, ami különösen a tekintetben hordoz veszélyeket magában, hogy e frakciók nem kívánnak szervesen együttműködni, sőt sok

esetben kifejezetten elhatárolódnak a KDP–PUK-koalíciótól, gyengítve a Regionális Kormányzat érdekérvényesítési pozícióját. Ráadásul 2010-ben a parlamenti képviselők számát a korábbi 235-ről 325-re emelték, így arányaiban a kurdok reprezentációja tovább csökkent (15%-ra a kezdeti, 2005. januári 29,8%-ról).

2010-re tehát a politikai lehetőségek relatív módon szűkültek 2005-höz képest. A vizsgált elemzési szempontok tekintetében megvalósult a kurdok arányos politikai képviselete, és létrejöttek, majd megszilárdultak a föderális autonóm intézményrendszer elemei. Megindult azonban egy belső fragmentálódási folyamat, ami rontotta a kurdok lehetőségeit nemzeti és kormányzói szinten is. Az amerikai erők jelenléte és politikai nyomásgyakorlása továbbra is biztosítja az együttműködést a központi és regionális kormányzat, valamint a politikai, etnikai, vallási csoportok között. Annak ellenére, hogy a szomszédos országok „gyanakvása” az autonómia miatt nem fog változni, a legnagyobb kockázatot mégis a belső, rendezetlen viták kérdései jelentik: az erőforrások, a vitatott területek, a biztonsági erők feletti ellenőrzés kérdései.

Gazdasági lehetőségek

A politikai hatalom biztosítása és az autonóm intézmények kialakítása önmagában még közel sem biztosítja a régió stabilitását – ahhoz megfelelő erőforrások kellenek. Az eddig alkalmazott politikai lehetőségstruktúrákhoz hasonlóan az iraki kurdok gazdasági lehetőségeit is értékelhetjük három tényező mentén:

- az erőforrásokhoz (elsősorban az iraki kőolajkincshez) való hozzáférés;
- a piacokhoz való hozzáférés;
- külföldi tőkebefektetések.

Bár a gazdasági folyamatok komplexitása további specifikus, a gazdasági növekedésre vonatkozó mutatók elemzését is indokoltá tenné, ezt a hiteles, részletes és az egyes trendek kimutatásához szükséges időtávra visszamenőleg rendelkezésre álló adatok hiánya nem teszi lehetővé. E három kiemelt tényező azonban meghatározó szerepet játszik a régió stabilitásának megteremtésében.

A tét önmagában is jelentős: Irak bizonyított kőolajtartalmakai meghaladják a 115 milliárd hordót, ami a világ ismert kőolajkészletének legalább 11%-a; ám egyes becslések a 200 milliárd hordót valószínűsítették már a háborút megelőzően is. E készletnek csak töredéke, mintegy kétmilliárd hordó kőolaj található a Kurdisztáni Regionális Kormányzat jelenlegi területén – a vitatott hovatartozású területekkel együtt (Kirkuk központtal) ez a mennyiség azonban az iraki kőolajkincs 20%-ára emelkedne, jelentős erőforrást adva a kurdok kezébe.

A kőolajhoz való hozzáférést éppen ezért már az ideiglenes alkotmány is rendezni kívánta addig, amíg megszületik a nemzeti szénhidrogéntörvény a feltárás, fejlesztés, kitermelés és export jogairól (ami átfogóan a mai napig nem történt meg). A TAL 25/E cikkelye úgy rendelkezett, hogy az ország területén található minden erőforrás az iraki nép tulajdona, és az ezekből származó jövedelemből minden régió, illetve kormányzóság népeségével arányos mértékben részesül. Ugyanezt a megfogalmazást az Alkotmány 109. cikkelye is átvette, azaz a kurdok a hivatalosan nyilvántartott 17%-os lakosságon belüli arányuknak megfelelően részesednek minden központi számlára befolyó jövedelemből. A vitát azonban nem ez, hanem a saját fennhatóság alatt Észak-Irakban kitermelhető kőolaj jelenti, amelynek exportpartneréről és útvonaláról – élve ki-

terjedt autonóm jogaival – átfogó, központi szabályozás híján a regionális kormányzat dönt.

Ennek érdekében a Kurdisztáni Nemzetgyűlés már 2007. augusztus 6-án elfogadta regionális olaj- és gáztörvényét, majd szeptember 9-én megkötötte az első kitermelési szerződést a Hunt Oil Companyval a Dahuk körzetében fellelhető kőolajkincs feltárásáról. A kurdisztáni olajipari fejlesztésekből származó bevételeket a Regionális Kormányzat természetesen az Alkotmány és az új olaj- és gáztörvény szellemében következetesen 17:83 arányban megosztaná az irakiakkal is. Mindezt Bagdad nem csupán vitatta, hanem kifejezetten jogsértőnek tartotta. Ennek ellenére a Regionális Kormányzat 2010 végéig 37 feltérési és kitermelési szerződést kötött 40 nemzetközi vállalattal, és beszámolók szerint napi 150 ezer hordó exportkapacitással bír.

Az erőforrások mellett a piacokhoz való hozzáférés is lényeges eleme az együttműködésnek. A vitatott helyzet miatt ugyanis export csak 2009. június 1-jétől októberig folyt napi 40-60 ezer hordó kapacitással, amikor a központi és regionális kormányzat közötti költség-elszámolási viták miatt megszakadt, és láthatóan a tár-

2011-re az iraki kőolajexport 40%-os – a 2010-es napi 2,6 milliőről 3,6 millió hordóra történő – növelése a cél. Ezen túlmenően a középtávú cél 2014-re a napi 4,5 millió hordós export elérése. Eközben az elmúlt évben többek között osztrák, dán, brit, svéd és dél-koreai küldöttségek tárgyaltak befektetési lehetőségekről Iraki Kurdisztánban, és eddig 18 ország nyitott különböző szintű diplomáciai vagy magas szintű üzleti képviseletet. Törökország Bászrában, Erbilben és Moszulban nyitott konzulátusokat 2009–2010-ben, 2011. március 31-én pedig történelmi látogatásra került sor: Erdogan török miniszterelnök Maszúd Barzanival közösen nyitotta meg a török befektetésből épülő új nemzetközi repülőtér Erbilben.

gyalások is holtpontra jutottak. Több mint fél évig tartott, mire sikerült innen elmozdulni: az iraki parlament 2010. május 19-én fogadta el az északi mezőkről történő kitermelést engedélyező törvényt. Decemberben az újonnan kinevezett olajügyi miniszter, Abdul Karím Luaibi pedig ismét tárgyalni kezdett kurd partnereivel, és a közös érdekek mentén megegyezésre jutottak: a regionális kormányzat exportálhat kőolajat azokkal a partnereivel, amelyekkel élő szerződése van, de kizárólag a nemzeti vezetékrendszeren keresztül, így minden fél nyer a megállapodáson. A jóváhagyást 2011. január 24-én a kurd regionális kormányzat is megadta, így február elején ismét megindulhatott az export.

A további sikeres együttműködés záloga a pénz. Tekintettel arra, hogy Irak a közeljövőben drasztikusan növelni kívánja kitermelését és exportját, minden félnek alapvető érdeke, hogy e gyümölcsöző iparágban zavartalan maradjon a kereskedelem. Eltúlzott optimizmusra ugyan a jelenlegi megállapodás nem ad okot, hiszen a vitatott hovatartozású területek olajtartalékairól értelemszerűen nem rendelkezik, de mégis egy kulcsterületen indítja be az együttműködést, ami nagymértékben hozzájárul a régió stabilitásához.

A stabilitást növelhetik a nemzetközi befektetések is – mint ahogy a nemzetközi befektetések is csak elfogadható kockázat mellett, relatív stabil régióba érkeznek. Az általános nemzetközi érdeklődésen túl azonban kifejezetten a török befektetések növelhetik a stabilitást, mivel ugyancsak közös gazdasági érdekeket teremtenek. Míg Iraki Kurdisztán az újjáépítéshez és fejlesztéshez szükséges tőkét nyer, addig a török fél közvetett módon fokozza a térségben befolyását, és nagyobb mértékben tudja ellenőrzése alatt tartani a határ déli oldalán folyó eseményeket is.

Az iraki kurdok gazdasági lehetőségeinek változása kétéves időszakokban az autonóm régió létrehozását követően

Gazdasági lehetőségek	2005	2007	2009	2011
Erőforrásokhoz való hozzáférés (1)	Az Alkotmány értelmében 17%-os részesedés a bevételekből. Nincs megfelelő szabályozás.	Az Alkotmány értelmében 17%-os részesedés a bevételekből. Kurdisztáni olaj- és gáztörvény (vitatott).	Az Alkotmány értelmében 17%-os részesedés a bevételekből. Kurdisztáni olaj- és gáztörvény (vitatott).	Az Alkotmány értelmében 17%-os részesedés a bevételekből. Központi szabályozás (2010), kölcsönös együttműködés.
Piacokhoz való hozzáférés (2)	Nincs kőolajexport.	Nincs kőolajexport.	Kőolajexport négy hónapon át.	Februártól újrainduló kőolajexport.
Külföldi tőkebefektetések (3)	Alacsony intenzitású újjáépítés.	Fokozódó újjáépítés, arab vállalatok.	Fokozódó újjáépítés és fejlesztés, török vállalatok.	Fokozódó újjáépítés és fejlesztés, nemzetközi vállalatok is.

Valamilyen befektetésben országshoz 117 török vállalat vesz részt, a két ország közötti kereskedelem értéke pedig meghaladta a hétmilliárd dollárt. Ankara tervei szerint ez öt éven belül elérheti a 20-25 milliárd dollárt is. Az észak-iraki török befektetések 2010 júliusában meghaladták a 620 millió dollár értéket (a régió 4 milliárd dollárra becsült külföldi összbefektetésének 15%-át), ami igazán a török tulajdonú befektetések arányában jelentős: a régió 1217 vállalatának 60%-a török kézben volt. A növekvő befektetéseknek köszönhetően 2010-ben a Kurdisztáni Regionális Kormányzat területén zajló újjáépítés és fejlesztés értéke pedig az elmúlt években elérte a 815 millió dollárt. A 2007-es határ menti hadműveletek óta az Európától mindinkább a Közel-Kelet felé forduló török külpolitika tehát tudatos stabilizációs eszközévé tette a befektetés-politikát Észak-Irakban.

Összességében a gazdasági lehetőségek terén a kölcsönös előnyöket szem előtt tartó és együttműködésen alapuló fejlemények a kőolaj-kitermelés és -export tekintetében egyaránt jobb lehetőségeket és nagyobb mozgásteret biztosítanak a kurdoknak 2011 elején, mint korábban bármikor. A közös érdekek kihasználása mind a köz-

ponti kormányzat, mind a török fél számára a stabilitás és ellenőrzés előnyét rejti magában, míg a kurd régió számára biztosított a helyreállításhoz és fejlődéshez szükséges anyagi háttér.

A stabilitás esélye

Egy olyan polgárháborútól sújtott országban, mint Irak, céltalan biztonságról beszélni a fogalom koncepcionális értelmében, és félrevezető eredményekre juthatunk, ha „mutatókkal mérhető” biztonsági helyzetet kívánunk vázolni és értékelni. Éppen ezért elemzésemet nem a „biztonsági helyzet” bemutatásával kívánom lezárni, hanem a már áttekintett – politikai-hatalmi és gazdasági – tényezőcsoportokat kiegészítve a stabilitás megteremtésének, fenntarthatóságának trendjeit foglalom össze az iraki kurdok szemszögéből.

Iraki Kurdisztán stabilitására a biztonság szempontjából négy szereplő interakciója fejt ki közvetlen hatást: a kurd biztonsági erők (pesmerga (katonai erő), zereváni (rendvédelmi erő), aszájés (belbiztonsági erő) és parasztin/zenjári (hírszerzés), más milíciák és fegyveres csoportok, az iraki

A biztonságot befolyásoló kiemelt szereplők lehetőségeinek változása kétéves időszakokban az autonóm régió létrehozását követően

A stabilitást és biztonságot befolyásoló szereplők	2005	2007	2009	2011
Kurd biztonsági erők (1)	Irak alkotmánya (121. cikkely) legalizálja a pesmerga helyzetét.	A pesmerga KDP – PUK-pártirányítás alatt.	A pesmerga alárendelése az Iraki Kurd Parlamentnek.	A kurd erők integrálása az ISF-be.
Helyi milíciák és fegyveres csoportok (2)	Más helyi milíciák betiltása, szunnita/iszlámista csoportok megerősödése.	A Kurd Munkáspárt (PKK) és más milíciák elleni harc a határtérségben.	Iraki al-Káida, Dzsajsz Ridzsál al-Taríka al-Naksibandijja és szunnita/iszlámista csoportok meggyengülése.	Iraki al-Káida, Dzsajsz Ridzsál al-Taríka al-Naksibandijja elleni közös ISF-USF-I-kurd akciók.
Iraki „nemzeti” biztonsági erők (3)	Irak alkotmánya (9. cikkely) rendelkezik az ISF létrehozásáról.	Az ISF megteremtése, kiképzése, felszerelése.	Irak–USA SoFA Az ISF veszi át a vezetést.	Az ISF felel Irak biztonságáért.
Külföldi erők (4)	Nemzetközi erők jelenléte (MNF-I).	Nemzetközi erők jelenléte (MNF-I), surge, török határmenti betörések (PKK).	Amerikai erők jelenléte (USF-I), kivonás a városokból.	Amerikai erők kivonása az év végéig (harcoló csapatok 2010-ben).

Rövidítések: ISF – *Iraqi Security Forces*, USF-I – *United States Forces in Iraq*, SoFa – *Status of Forces Agreement*, MNF-I – *Multinational Forces in Iraq*

„nemzeti” biztonsági erők, valamint a külföldi katonai erők, melyeket a korábbiakhoz hasonlóan a kurd regionális autonómia létrejöttét követő időszakban értékelek.

A 2003-as műveletekben és azt követően a közvetlen pártirányítás alatt álló PUK–KDP pesmerga fegyveresek az egyetlen szervezett haderőként meghatározó szerepet játszottak a régió stabilitásának fenntartásában. Kiemelkedő eredmény volt a kurdok részéről, hogy a vallási-etnikai erőszakba süllyedő országban sikerült fenntartani a relatív stabilitást Észak-Irakban, ahol számszerűleg is kevesebb támadás, merénylet és összecsapás történt, és a lakosság biztonságpercepciója is jelentősen jobb volt, mint bármely más régióban. Így történhetett, hogy a TAL, majd az Alkotmány tárgyalásai során amerikai támogatással a kurd milíciák azután is fennmarad-

hattak, amikor a többit betiltották és feloszlatták (Irak Alkotmánya, 9. cikkely). 2006-ban fogadta el a kurd törvényhozás a pesmerga erők integrálását az iraki haderőbe, de mivel nem szabta meg ennek menetét, és azok a vezető kurd pártok közvetlen irányítása alatt álltak, a gyakorlatban csak 2009–2010-ben történt előrelépés.

2010 januárjában jött létre az első integrált szervezetű Pesmerga Regionális Őr-dandár, amit márciusban további három követett. Dzsafar Musztafa Ali, a Kurdisztáni Regionális Kormányzat „pesmerga-ügyi minisztere” pedig elérte, hogy a korábbi pártirányítás helyett egységes vezetés alatt álló, összesen 90 ezer főt kitevő reguláris katonai erő közvetlenül a minisztérium irányítása alá kerüljön. Núri al-Málíki miniszterelnök végül 2010. április 16-i levelében ismerte el, hogy a kurd dandárok

az iraki haderő részét képezik, és részt vehetnek az USF–I által végzett kiképzési programokban. Májusban hasonlóképpen elismerték a kurd rendvédelmi erők (zereváni) legitimitását a regionális kormányzat fennhatósága alatt (az Alkotmány 121. cikkelye értelmében), így ezek is bekapcsolódhattak az iraki rendőri erők kiképzésébe.

Ezek a lépések teremtették meg a lehetőséget, hogy – bizalomerősítő intézkedésként is – kialakítsák az úgynevezett egyesített biztonsági architektúrát és intézkedéseket (*Combined Security Architecture – CSA; Combined Security Mechanisms – CSM*), melynek részeként a vitatott hovatartozású területeken az amerikai, iraki és kurd erők közösen tervezik és hajtják végre a járőrözést és műveleteket, együtt működtek az ellenőrző és áteresztő pontokat, és megosztják a hírszerzési információkat. Ez a megoldás egyúttal csökkentheti a helyi lakosság bizalmatlanságát és fenyegetettségérzését, így hatékony megoldásnak bizonyulhat a stabilitás erősítésében.

2010 második félévét ugyan a támadások – feltételezhetően a szunnita csoportok politikai részvétele következtében – csökkenő száma alapján az elmúlt öt év legbékésebb időszakának minősítették, ugyanakkor tisztán kell látnunk, hogy a egyes lakosságú területeken sem a biztonság, sem a stabilitás jeleit nem fedezhetjük fel. Kirkuk és Moszul térsége ma már Bagdad után a legveszélyesebb körzetek, ahol a kurd, arab, turkomán etnikai csoportok, a szunnita, jazidi és keresztény vallási felekezetek és ezek különböző kombinációkban kialakított fegyveresei, milíciái között gyakorlatilag alacsony intenzitású polgárháború folyik, melynek meghatározó eszközét a merényletek jelentik.

Iraki Kurdisztán területe ehhez viszonyítva békés képet mutat, ahol a helyi fegyve-

res és rendőri erők élvezik a relatíve homogén kurd lakosság támogatását is. A beszivárgó lázadó/terrorista csoportok (elsősorban az Iraki al-Káida és a szúfi Dzsaajs Ridzsál al-Taríka al-Naksibandijja) tevékenységét eddig sikerült visszaszorítani, amit a robbantásos merényletek számának csökkenése is jelez. A korábbi török és iráni PKK-ellenes műveletek a határtérségben nem indítottak el jelenős kurd menekülthullámot, nem okoztak infrastrukturális károkat, de a jövőben még a konfliktus lehetőségét tartogatják. A stabilitást a 2007. augusztus 7-én al-Máiki és Erdogan miniszterelnökök által aláírt egyetértési memorandum, valamint a szeptember 28-án a felek külügyminiszterei által elfogadott terrorizmusellenes együttműködésről szóló megállapodás segíthetik elő. Ezekben megteremtették a lehetőséget, hogy ellenőrzött körülmények között, kölcsönös tájékoztatás mellett hajtsanak végre műveleteket a PKK fegyveresei ellen a határtérség iraki oldalán, ahová bizonyos esetekben török erők is átléphetnek.

Az amerikai erők Irakból történő kivonásának menetrendjét a 2008. november 17-én aláírt egyezmény szabályozta, melynek értelmében 2009-ben kivonták az amerikai harcoló csapatokat az iraki városokból, majd 2010 szeptemberétől 50 ezer fő alá csökkent az amerikai erők létszáma. A „teljes” kivonás – tanácsadók, kiképzők valószínű maradása mellett – 2011 végén esedékes, addig pedig az ISF erőinek művelési képességét, kiképzését és felszerelését kell a lehető legmagasabb szintre emelni. A kivonás azonban mindenkiben kételyt ébreszt, hiszen a jelenlegi politikai rendszer az amerikai tanácsadók elképzelésein alapszik. Az elitcsoportok amerikai közvetítéssel – sokszor amerikai nyomásgyakorlásra – tárgyalnak, amely mögött a megfelelő nyomatókat az országban álló-

mászó amerikai katonák jelentik. A kurdok szempontjából egyértelműen fő politikai-katonai szövetséges támogatása csökken ezzel.

Összegzés

Elemzésemben három tényezőcsoportot vizsgáltam meg Iraki Kurdistan tekintetében az érintett szereplők érdekeit, lehetőségeit értékelve a stabilitást erősítő, illetve gyengítő folyamatok azonosításának céljával. A politikai lehetőségstruktúrákat vizsgálva jól láthatóvá vált, hogy az iraki kurdok cselekvési képessége az elmúlt két évtizedben jelentős fejlődésen ment keresztül a teljes elnyomástól és kiszolgáltatottságtól a *de facto*, majd a *de jure* autonómia létrehozásáig. Az iraki politikai rendszer átalakítása során a hagyományos kurd elitcsoportok – maximálisan kihasználva a regionális stabilitás megteremtésében rejlő lehetőségeket – megeremtették és megerősítették a Kurdisztáni Regionális Kormányzat politikai-intézményi, majd gazdasági és katonai alapjait is.

Észak-Irak gazdasági lehetőségei az elmúlt öt évben alakultak át: az autonóm kormányzati hatalom alapján – a központi kormányzattal fennálló érdekütközések ellenére – biztosították a stratégiai jelentőségű kőolajhoz való hozzáférést, és 2011 elején úgy tűnik, hogy a piacokhoz való hozzáférés (kőolajexport) is újra biztosítva van. Az így várható bevétel a regionális újjáépítés finanszírozását segíti, amit kiegészítenek a kölcsönös gazdasági érdekeken alapuló, így a stabilitást erősítő külföldi – növekvő mértékben török – befektetések.

A biztonsági helyzet Észak-Irakban trendszerűen jobb, mint az ország bármely más régiójában, amiben szerepet játszanak a 2003 óta az amerikai erőkkel együttműködő

kurd milícia és belbiztonsági erők. Ezek legitimálása és az iraki „nemzeti” biztonsági erőkbe történő integrálása a bizalomerosztás fontos eszköze: a háromoldalú együttműködés a lakosság biztonságpercepcióját a vitatott hovatartozású területeken is pozitívan befolyásolja, és a beszivárgó fegyveres csoportok elleni akciókat is hatékonyabbá teszi. A 2007-ben tetőző határ menti katonai műveleteket követően a török, iraki és kurd fél által kialakított közös együttműködés lehet az eszköze annak, hogy ezt az érzékeny problémát az eskaláció veszélye nélkül tartsák ellenőrzés alatt.

Az iraki kurdok szempontjából többnyire pozitív fejlemények mellett több potenciális konfliktusforrás is fennmaradt, és újak is kialakultak a közelmúltban. A legnagyobb kockázatot 2011-ben a Kurdisztáni Regionális Kormányzattal közvetlenül szomszédos, vegyes lakosságú, vitatott hovatartozású területeken dúló erőszak, a vallási-etnikai csoportok kölcsönös zaklatása, valamint az etnikai arányok megváltoztatására tett erőfeszítések jelentik. A belső határok csak nemzeti konszenzussal és népszavazással változtathatók meg, ami alkotmányos kötelezettség ellenére (140. cikkely) sem volt kivitelezhető az elmúlt években – és az erőszak eskalációjának elkerülése érdekében várhatóan továbbra sem történik jelentős előrelépés e téren. A közösen tevékenykedő biztonsági erők és egyes bizalomerosztó intézkedések, valamint a fegyveres csoportok, milíciák elleni hatékony fellépés mellett tervszerű, átlátható, politikai tárgyalásokon alapuló egyeztetés lehet a minimálisan szükséges alapja bármilyen rendezésnek.

Az ugyancsak jelentős érdekütközéseket magában rejtő kőolaj-kitermelési és -exportjogok terén jelenleg pragmatikus, a közös haszonszerzést szem előtt tartó együttműködés jeleit tapasztalhatjuk, ám mind a jö-

vedelem-megosztás, mind a vitatott területeken (Kirkuk) található nyersanyagkincs feletti ellenőrzés állandó konfliktusforrás marad.

2011-nek a kurd lehetőségstruktúrákra nézve legnagyobb kihívását egyértelműen az amerikai erők tervezett kivonása jelenti. Ezzel elveszítik legjelentősebb szövetségeseik közvetlen támogatását, csökken a gazdasági és katonai együttműködésben játszott amerikai közvetítő és „kiegyensúlyozó” szerep. A kurd politikai elitnek fenn kell tudni tartania a már kialakított intézményi

struktúrákon belül a hatékony tárgyalási pozíciókat, hogy a közös érdekek mentén tudják becsatornázni a felek törekvéseit.

Mindezt úgy, hogy 2009 óta új politikai érdekcsoportok jelentek meg, kihívást intézve a tradicionális elitek ellen. Ez a fejlemény lehet a jövőre nézve a legkockázatosabb belső fejlemény a régióban, ha az eddig hatékonyan működő egységes kurd fellépést megosztja, rontva az érdekérvényesítési lehetőségstruktúrákhoz való hozzáférést és azok rugalmas, hatékony használatának esélyét. ■

Irodalom

- Katzman, Kenneth: *Iraq: Elections, Government, and Constitution*. Washington, Congressional Research Service Report for Congress, 2006.
- Katzman, Kenneth – Prados, Alfred B.: *The Kurds in Post-Saddam Iraq*. Washington, Congressional Research Service Report for Congress, 2005.
- Law of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period (Transitional Administrative Law), 2004. 03. 08. http://www.cesnur.org/2004/iraq_tal.htm.
- Mason, Chuck R.: US-Iraq Withdrawal / Status of Forces Agreement: Issues for Congressional Oversight. CRS Reports for Congress, 2009. 07. 13.
- McAdam, Doug – McCarthy, John D. – Zald, Mayer N.: *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*. New York, 1996, Cambridge University Press.
- McDowall, David: *A Modern History of the Kurds*. Third, revised edition. London, 2004, I.B. Tauris. Syracuse, NY, 2005, Syracuse University Press.
- Natali, Denise: Election Imbroglia in Iraqi Kurdistan. Carnegie Endowment, 2010. 02. 22.
- O’Leary, Brendan – McGarry, John – Salih, Khaled (eds.): *The Future of Kurdistan in Iraq*. Philadelphia, 2005, University of Pennsylvania Press.
- Pollack, Kenneth M. – Alkadiri, Raad – Carpenter, J. Scott et al.: Unfinished Business: An American Strategy for Iraq Moving Forward. The Saban Center for Middle East Policy, Brookings Institute. *Analysis Paper*, No. 22, December 2010.
- Romano, David: *The Kurdish Nationalist Movement. Opportunity, Mobilization and Identity*. Cambridge, 2006, Cambridge University Press.
- Sluglett, Peter – Farouk-Sluglett, Marion: *Iraq since 1958: From Revolution to Dictatorship*. London, 2003, I. B. Tauris.
- Smith, Ben: The Parliamentary Election in Iraq, March 2010. UK Parliament (időpont nélkül). Survey of Iraqi Public Opinion. International Republican Institute, 2010. 09. 16.
- The Constitution of Iraq, 2005. 10. 15. http://www.uniraq.org/documents/iraqi_constitution.pdf.